

Literaturanmeldelser.

Arthur Christensen: Hinsides det kapiske Hav. Gyldendalske Boghandel, Kjøbenhavn 1918.

Naar nu og da en dansk Rejsende ikke skyr den Ulejlighed at udgive sit Rejseværk paa dansk, er Reglen den, at alle interesserede glæder sig herover. Denne Glæde bliver imidlertid ikke ublandet, naar man gennemlæser nærværende Værk. Til Belæring for Lægfolk har populære Rejsebeskrivelser og Landbeskrivelser deres store Berettigelse, og selv i populære Rejseberetninger kan der hist og her ofte ogsaa være Korn af rent faglig Interesse. Denne Bog er i hvert Fald blottet for geografisk Interesse og vilde være gaaet upaataalt hen i dette Tidsskrift, hvis den ikke i mange Maader var misvisende. Det er en meget kendt Rute, Forfatteren har bevæget sig paa, og der eksisterer en overmaade stor og god Literatur om Egnene hinsides det kapiske Hav. Forfatterens Vej gik fra Petrograd igennem Rusland, Nord om Kaukasus med Banen over Petrowsk, Derbent til Baku og Tiflis, herfra tilbage over Baku, med Damper til Enseli, med Vogn over Rescht og Kasvin til Teheran, herfra en Udflugt til Semnan, der ligger paa den kendte Hovedrute Teheran—Nischapur—Mesched i Khorasan, for i denne By at studere Semnan-Dialekten. Forfatteren gik derefter samme Vej tilbage til Baku og derfra paa en kort Tur over Kaspishavet og med Bane fra Krasnowodsk over Merv og Bokhara til Samarkand. Herfra med Banen over Taschkent—Orenburg—Moskva, Petrograd, Finland tilbage til Danmark. Hele Rejsen varede fra Slutningen af Februar til 10. August. Selve disse Hovedruter, som Forfatteren ikke bevægede sig udenfor, har snart i en Menneskealder været Alfartvej for utallige Evropæere, saa om selve disse Ruter var en Beskrivelse ikke tiltrængt. Forfatteren gaar da ogsaa saa vidt muligt udenom en saadan Beskrivelse, uagtet den nok ellers kunde have sin Interesse, da et og andet jo altid forandrer sig fra Aar til Aar. Flere Rejser pr. Bane foregaar om Natten, men selv om de foregaar om Dagen, ignorerer Forfatteren i sin Bog næsten ganske det Terræn, han passerer igennem. Hovedvægten i Bogen er noget om den islamiske Behai-Sekt, lidt om persisk Literatur og Persiens nyeste politiske Historie. Resten optages af, hvorledes Forfatteren befinder sig paa Hotellerne og Vanskeligheder for ham med at komme frem, haade hvad Sprog og Kommunikationer angaar.

Hvis Anmelderen ikke personlig havde kendt disse Egne ved Ophold der i flere Aar eller før havde læst om dem, vilde han af A. C.s Bog faa det Indtryk, at de næsten hørte til Jordens kedeligste, og dog maa vist enhver, der kender dem i Teori og Praksis, indrømme, at de tilhører Orientens interessanteste Lande, hvori man finder Jordens mest uforfalskede islamiske Orient. En saa original islamisk By som f. Eks. Bokhara findes overhovedet ikke. Der findes utallige haade populære og faglige Beskrivelser paa alle mulige Sprog baade af Bokhara og alle de

andre Byer og Oaser, Forfatteren gør Ophold i, men ikke ser meget af for at bruge et mildt Udtryk.

Det er uforstaaeligt, at Forf., der er Dr. phil. og Sprogmand, ikke ved, at man i Rusland som Regel kun taler Russisk, og at den gamle Saga om, at alle dannede Rusere taler Fransk etc., virkelig er en Saga; herom var det let at faa Besked forud i Danmark, hvor Rusland nu er særdeles godt kendt. Der findes ogsaa gode Parlorer fra Dansk til Russisk, som man meget vel kan klare sig med. At have Vaaben med sig paa saadanne Rejser er absolut anbefalelsesværdigt, men det maa selvfølgelig ogsaa anbefales, at man før Rejsens Begyndelse ser efter, om ens Patroner passer til Revolveren, og at man ved, hvilken Ende af den, man vender fra sig, naar man vil skyde med den. Vaaben er et udmærket Forebyggelsesmiddel mod ikke at anvende dem, de virker godt som Skræmmemiddel i disse Egne. Forfatteren vælger at gaa Ruten fra Vladikaukas udenom Kaukasus til Baku i Stedet for at gaa den overmaade interessante, maaske Verdens meste storslaaede Postrute, over Vladikaukas—Mleti—Tiflis af Frygt for Røvere og Sne. Anmelderen har passeret denne Rute dels med den gamle, store 8 Hestes Diligence med Eskorte dels med egen Vogn uden Eskorte og blandt andet midt i Vinterens Hjerter. Denne Tur gaar overordentlig let for sig. Man kører kun i Slæde paa det højeste Stykke, og Stationerne var vel provianterede. Røvere har der alle Dage været, men en halv Snes vel bevæbnede Mandfolk, som Diligencen næsten altid har med, gaar Røverne langt udenom, og for Resten sker der ligesaa hyppigt Røveri i Jærnbantogene. S. 12—13 oplyser Forf., at Petrograds største Boghandlere kun talte Russisk. Han maa have været meget uheldig; thi under Anmelderens maanedlange Ophold i Petrograd taltes der i alle større Forretninger af enhver Art snart det ene og snart det andet evropæiske Hovedsprog.

S. 18 interesserer Forf. sig for Osseterne eller Ossetinerne, som de dernede kaldes. Det havde været en let Sag at tage en lille Tur ud i Ossetien fra Vladikaukas (Ruterne er beskrevne i Geogr. Tidsskrift), eller Forf. kunde have truffet adskillige af dem paa Ruten Vladikaukas til Tiflis. Det kunde dog have været ganske interessant for ham, selv om man ganske vist har skullet søge de ossetiske Skrifter i Tiflis og ikke i selve Ossetien. Tiflis, hvori de indfødte Kvarterer og Basarer med deres Liv, deres Industri af Vaaben, Ler- og Lædersager etc. er overordentlig interessant, synes at være undgaaet Forf.s Opmærksomhed. Fra sit Ophold i Baku giver Forf. nogle Oplysninger om de altfor ofte beskrevne Naftaboringer, men synes ikke at have bemærket den gamle Basar omkring Khanens gamle, imponante Borg, eller at Baku er Stabelplads for persiske Tæpper og i det hele for utallige Vest- og Mellemasiatiske Produkter. S. 63 gør Forf. opmærksom paa, at det fineste Skind, der bruges af Perserne og flere andre Asiater samt af Russerne til Huer

og Pelsværk, tages af ufødte Lam af de krøllede sorte Faar (de saakaldte Karakulfaar, der oprindelig stammer fra Bokhara). Denne gamle, ofte gendrevne Fabel synes lidt for gammel til Opkogning. S. 65 staar, at Perserne almindeligvis sætter en trekantet Sten ved Hovedenden og Fodenden af deres Grave. Dette er ikke korrekt. Perserne anvender som Regel flade Ligsten eller Cementplader over deres Grave. Naar Trekanterne findes, betyder det, naar der er 2, at en Kvinde er begravet der, og 1, at det er en Mand. Anmelderen er ganske enig med Forfatteren i, at Teheran intet videre seværdigt frembyder. Den er i Hovedsagen hverken det ene eller det andet; dog er Schahens Paladshaver og Skatkammer, som det tillades Fremmede at se, meget seværdige, og i Basarerne findes adskilligt af persisk Industri, som ikke er til at kimse ad. S. 67 konstaterer Forf., at de ældre Rejsendes Beretninger om, at Gigt og Rheumatisme var ukendt i Persien, er urigtig. Det maa være meget gamle Forfattere. Alle Erfaringer har vist, at disse Sygdomme netop er typiske overalt i ekstreme kontinentale Klimaer. S. 89 gjorde Forf. den sørgelige Erfaring, at illuminerede Haandskrifter ikke fandtes i Teheran. For mindst 20 Aar siden vidste man, at saadanne ikke mere fandtes her, men var gaaet til Udlandet, især til Paris. S. 155 gør Forf. en lille Udflugt med den lille primitive Bane til Schahzadéabdulazim, ca. 1 Mils Vej fra Teheran og besøger det gamle Klipperelief fra Felh Ali Schahs Tid, der ligger hvor det gamle Rai, Rhaga eller Rhages laa (og i sin Tid var en vidunderlig vel vandet Oase). Da Forf. ikke opnaar at se meget i Schahzadéabdulazim, der er et af Persiens helligste Steder, kunde han bl. a. have set et interessant Taushedens Taarn, Gebrernes eller Parsernes Begravelsesplads, det eneste ved Teheran; det ligger vel ca. 5 Minutters Gang fra Klippemonumentet i Rai. Med nogle faa Sætninger om lidt Fataliteter med Transportmidlerne gaar Forf. i Juli Maaned fra Teheran til Enseli, disse vidunderlige næsten tropiske Egne paa Elburs Nordskraaning hvor baade Natur og Folk blot ved en flygtig Rejse vilde give Stof nok til en interessant Bog. Forf. har hverken set Olivenplantager, Orangehaver, Rismarker, Mimose-skove eller nogetsomhelst af Naturen, synes det, heller ikke Druerne, der hænger højt i Egene, hvorom Rankerne snor sig, eller Slangerne, som det myldrer af baade paa Jorden og i Træerne. Det vidunderlige skønne Landskab med dets herlige Natur og dets persiske Huse i Schweitzerstil omkring Stationen Imaam Sadé Haschim omtales ikke med et Ord. S. 208 staar, at Jærnbaneluren fra Krasnowodsk til Askabad er meget ensformig. Ja, i Juli Maaned er alle Stepper afsvedne, og Nomaderne opholder sig paa højere liggende Steder, men kom her i Marts, April og Maj, da Stepperne vrimler af Blomster, Insekter, Gnavere, Fugle og Skildpadder, for ikke at tale om Nomadelejrene med deres Masser af Husdyr. For Resten kan man ogsaa i Juli Maaned gøre interessante Udflugter paa denne Strækning fra Mulla Karà til Balkanbjærgene, til en hel Del gamle Turkomannerfæstninger etc. I Askabad, hvor det eneste der interesserer Forf., er en Behai-Moské, som for Resten synes meget lidt interessant, er Haverne fulde af subtropiske Vækster og Frugter, de sidste er endda modne for en stor Dels Vedkom-

mende paa den Tid, men Forf. hverken ser eller smager dem. En Udflugt ud i Omegnen vilde let have bragt ham ind i Tukomannerlejrene, hvis Beboere, der mest hører til Militsern, er meget forekommende overfor fremmede Evropæere, og her er meget at se. Rejsen igennem en af Verdens interessanteste Flyvesandsørkener Kara Kum foretager Forf. om Natten, trods man her pr. Bane, altsaa paa en magelig Maade, kan faa et lille Begreb om saadanne Ørkener. S. 216 gør Forf. et Ophold i Ny Merv og finder denne endnu kedeligere end Askabad, tilbringer det meste af Tiden paa et Hotelværelse og læser i Vambery. Man maa være glad over, at Vambery ikke gjorde ligesaa, da han rejste i Mellemasien. Foruden meget andet skal nævnes de store Turkomanner—Markeder i Merv, og at der i den nærmeste Omegn bor rige Turkomannerhøvdinge, der ejer Telte og Lejre med et Udstyr, der vil faa de fleste Museumsdirektørers Tænder til at løbe i Vand.

Om Bairam Ali (Gl. Merv), som Forf. besøger, faar man en lille Afskrift af den gamle Historie. Der er ganske vist her, som Forf. bemærker, ikke gjort systematiske Udgravninger, men der er foretaget Udgravninger af Russerne, og der er af Russerne udgivet et stort Værk »Gamle Merv«, med Planer over de store Ruingrupper. Merv blev for Resten ikke erobret i 1883. Gök Tepé erobredes af Russerne i 1883, og 1884 overgav Befolkningen i Merv sig frivillig til Rusland.

S. 221. Forf. besøger »Gamle Bokhara«, Emirens gamle Residens, ca. 120,000 Indbyggere. Denne By beskriver Forf. paa en halv Side. Anmelderen har tilbragt $\frac{1}{2}$ Aar i Gl. Bokhara og foruden besøgt talrige andre islamiske Storbyer i Asien og Afrika. Den er uomtvistet Verdens mest originale Muhammedanerby, saa naar Forf. meddeler, at den gør et langt mere uforfalsket, gammelorientalsk Indtryk end Teheran, da er dette et meget mildt Udtryk og en daarlig Sammenligning, da de, der ønsker at se virkelige orientalske Slæder, først og fremmest ikke skal gaa til Teheran. Forf. giver flere Steder sit Udtryk for Heden i et Antal Grader Reaumur i Solen. I Solen kan man her faa et umaadeligt Antal Grader, især paa et Solartermometer, og hvis Forf. havde brugt et saadant, vilde Opgivelserne maaske have haft Interesse. Et lille Slyngtermometer, der tager lige saa megen Plads i en Lomme som en Fyldepen, viser i et Par Minutter den virkelige Temperatur. Disse formodede 65° Reaumur, som Forf. oplyser om, er ingen Oplysning hverken for Læg eller Lærd. Den højeste Temperatur i disse Egne Vest for Amu Darja er maalt til 59° C., Øst herfor ca. 48° C., den laveste henholdsvis $\div 30^{\circ}$ C. og $\div 25^{\circ}$ C.

S. 223 keder Forf. sig rædsomt i Ny Bokhara, og der er heller ikke morsomt, men der ligger dog f. Eks. det nye Palæ, som Emiren byggede i 1898—1900, dette kunde dog maaske have opfyldt det meste af den Tid, Forf. opholdt sig her. Det er ganske vist nyt ligesom Behai-Moskéen i Askabad, men ganske seværdigt for Folk, der ikke for har set Orienten, og hvad findes der ikke af Interesse paa Vejen fra Ny- til Gamle Bokhara; det er et helt Æventyr for en Evropæer at spadsere lidt ud paa denne Bokharas eneste velholdte Vej. Af Samarkand, den berømte gamle Stad, giver Forf. lidt om de ofte beskrevne inter-

essante Moskeer og Mausolæer og oplyser, at det russiske Samarkand har 15,000 Indbyggere; det er imidlertid større, jeg husker ikke Tallet i Øjeblikket, men hele Samarkand, der nok ligger adskilt i to Dele, en indfødt og en russisk By, men de to er dog saa tæt opad hinanden, at de udgør et Hele, har 90,000 Indbyggere. Der er umaadelig meget at se i Samarkand. (Anmelderen har besøgt den 5 Gange paa forskellige Aarstider), og mærkeligt er det, at de vidunderlige Haver ikke er faldet Forf. i Øjnene. De vældige hvide Morbærtræer, blot for at nævne noget, er en Seværdighed af Rang for en Evropæer. Forf. undgaar med pinlig Grundighed at nævne noget om Naturen, ikke saa meget som en Fersken, en Melon, der er Verdens berømteste, eller en Aprikos falder af til ham. Kun i Gamle Merv nogle Druer, og det er endda det daarligste Sted at søge Druer.

S. 225 oplyser Forf., at Samarkand er den køligste By i Turkestan, det er ikke rigtigt. Osch i Ferghana, 50,000 Indb., er den køligste og sundeste By i Turkestan. S. 229 oplyses, at den hellige Daniel ligger i en Kiste; Muhammedanerne ligger ikke i Kister. I den Overbygning, der staaer over Graven og ligner en Sarkofag, ligger Liget ikke, det ligger nede i Jorden under det sarkofaglignende Monument (Kabr), indsvøbt i Tøjer.

Forf. skynder sig nu med hurtigt at vende tilbage til Danmark, hvad man ikke kan undre sig over efter en saadan kedelig Rejse, og saa kommer endda hertil Krigens Udbrud, der ikke gør Turen morsommere. Bogen giver for Lægfolk, for hvem den er bestemt, et ganske misvisende Billede af Egnene »Hinsides det kaspiske Hav«. Der findes derimod mindst et halvt Hundrede let tilgængelige Værker paa alle Sprog om disse Egne, som det kan anbefales baade Forf. og dannede Lægfolk at læse.

Forf. bruger i sin Bog det ikke helt uefne Udtryk »Det sete afhænger af Øjnene, der ser«. Dette burde have staaet som Motto paa Bogen.

Ole Olufsen.

Gudmund Schütte: Ptolemy's Maps of Northern Europe a Reconstruction of the Prototypes. Copenhagen 1917.

De allerførreste literære og videnskabelige Værdier har en fast og uforanderlig Kurs; for de flestes Vedkommende stiger og falder den stærkt i Tidens Løb; men Svingningerne foregaar gerne langsomt: mellem Stigen og Fald ligger for det meste Aarrækker, undertiden flere Aarhundreder.

Saaan er det ogsaa gaaet med den berømteste Jordbeskrivelse. Oldtiden har efterladt os: Ptolemaios' Geografi. Da Studiet af græsk Literatur og Videnskab i Begyndelsen af det 15. Aarhundrede tog Fart i Italien, var dette et af de Oldtidsværker, som tidligst vakte levende Interesse blandt Renaissancens Mænd. Allerede 1410 offentliggjorde Florentineren Jacobus Angelus, en Discipel af den fejrede Manuel Chrysoloras, en latinsk Oversættelse deraf tilegnet Pave Alexander V, som i lange Tider kom til at spille en Hovedrolle baade for Ptolemaios-forskningen og for Geografiens Historie.

Det var ingenlunde ren kunstnerisk Glæde over et formfuldendt literært Værk, som den Gang skabte Sen-

sation om Ptolemaios' Geografi. Hvor skulde vel hans tunge kritiske Ræsonnementer og hans knastørre tabelariske Oversigter kunne give Anledning til sligt! Nej, Sagen var simpelthen den, at her rullede Tæppet op for en ny og ukendt Verden, for mægtige Landstrækninger mod Øst og mod Syd, som Romerne forud havde kendt og staaet i Handelsforbindelse med, men som ved Islams Fremtrængen tidligt var blevet lukkede for den vestlige Verden. Derfor virkede Studiet af Ptolemaios' Geografi saa befrugtende paa Datidens ledende Mænd; det var den literære Forberedelse til de store Opdagelser i det 15. Aarhundredes sidste Halvdel, som fremkaldte saa mægtige Omvæltninger i Europas Handel, Industri og Magtforhold. Dengang glimrede altsaa Ptolemaios som den eneste Læremester, i hvis Værk al Oldtidens geografiske Viden var samlet som i en Hovedsum: Nutiden ser paa hans Arbejde med andre Øjne. Oldtidens astronomisk-geografiske Spekulationer og mangelfulde Viden, der præger hans Værk, er forlængst rigtig værdsat, spiller ikke nogen Rolle i vor Verdensopfattelse, men for den historiske Geografi er Ptolemaios endnu stadig en Hovedkilde baade hvad de fjærne Lande mod Øst og Syd angaar og for vort hjemlige Nord — desværre, en Kilde som det ikke er enhver givet at øse rent Vand af. Forfatteren var ganske vist en for sin Tid udmærket Astronom og Mathematiker; men saa godt som hele det Materiale, hvorpaa hans Geografi hviler, er samlet af hans nærmeste Forgænger Marinus fra Tyros, hvad han selv udtrykkelig gør opmærksom paa. Om denne Marinus og hans Arbejde véd vi endvidere aldeles intet udover det, man kan slutte sig til af Ptolemaios' eget Værk, særlig af den Kritik, han gennem hele første Bog retter mod Skriftet.

Den sidste Udgave af Marinus' Geografi var utvivlsomt ledsaget af en Række Specialkort; men det Oversigtskort over den dakedte Verden, som egentlig ogsaa hørte dertil og fandtes ved de tidligere Udgaver, havde Marinus ikke naaet at faa tilføjet. Oprindeligt synes det at have været Ptolemaios' Hensigt kun at raade Bod paa denne Mangel; men da Marinus' Skrift viste sig at være et ganske vist omfattende, men overfladisk og løst sammenføjet Udpluk af ældre og yngre Værker uden faste astronomisk-fysiske Rammer, blev Resultatet i Virkeligheden ikke et Supplement, men en gennemgribende Omdannelse baade for Tekstens og Kortenes Vedkommende. Det vaklende og utilforladelige Grundlag, hvorpaa Ptolemaios' Arbejde altsaa hviler, passer imidlertid kun daarligt til den Stringens, hvormed Omdannelsen er gennemført. Ptolemaios har nemlig ikke betænkt sig paa af Marinus' til et saadant Øjemed aldeles uanvendelige Materiale vilkaarligt at forme en tilsyneladende exakt og paa nøjagtige astronomiske Bestemmelser hvilende Jordbeskrivelse. Det hele er imidlertid simpelthen Øjenforblændelse, hvad Forfatteren ogsaa selv indrømmer, og hvad der tydeligt viser sig, hvergang man ved hans Hjælp søger at danne sig en Forestilling om, hvorledes et eller andet Landomraade saa ud eller var befolket i Datiden. Overalt møder man større eller mindre Forskydninger, dobbelte Navne — tidt i let genkendelige Forklædninger — og aabenbare Misforstaaelser, for ikke